

T E X T O S
O R I G I N A L S
E N C A T A L À

EDITORIAL

Andorra és un petit estat que forma part, per la seva llengua i per la seva cultura, de la nació catalana. Durant segles ha mantingut la seva autonomia. Situat entre dos estats poderosos, França i Espanya, mai no s'ha deixat assimilar per cap d'ells. Les autoritats supremes d'Andorra són dos coprínceps que són, a la vegada, ciutadans il·lustres dels dos estats veïns. L'un és el bisbe de la Seu d'Urgell, diòcesi catalana de l'Estat espanyol. L'altre és el president de la República Francesa com a hereu polític dels comtes de Foix. Els andorrans pensen que, en el futur, hauran de

consolidar la seva independència amb institucions polítiques que tinguin en compte el procés cap a la unitat europea. La personalitat andorrana, com la dels altres petits estats d'Europa, no ha de quedar diluïda en la futura unitat política europea. Andorra, situada al mig de les muntanyes dels Pirineus, era una societat rural que s'ha anat convertint en un fabulós centre comercial i turístic. Cada any, els 50.000 andorrans reben 12.000.000 de visitants que s'interessin pel paisatge pirinenc, pels esports i per l'oferta comercial andorrana. El dinamisme de les valls d'Andorra és vertiginós i s'han de resol-

dre problemes de tot ordre: la renovació de les lleis polítiques i socials, la transformació de les infraestructures econòmiques, el desplegament cultural i la integració dels treballadors immigrants. La vitalitat andorrana pot comparar-se a la que tenen algunes ciutats-estats de la costa asiàtica. Les valls d'Andorra s'han convertit en un dels punts de referència de la prosperitat dels països d'Europa occidental. Ens podem preguntar si el model de societat del benestar i del consum que es fa visible en la prosperitat andorrana és un model prou reeixit. Potser la lògica econòmica no hauria de ser el factor més decisiu en la

configuració de les societats desenvolupades. A Andorra i a altres àrees europees superdesenvolupades apareixen de manera clara els desequilibris generats pel nostre model occidental. Andorra és un laboratori on examinar els encerts i les ombres dels paradigmes vigents. *Catalònia* dedica aquest número especial a Andorra i agraeix la col·laboració del govern andorrà que ens ha permès incloure molts textos d'autors andorrans que ens expliquen la tradició, la realitat i les aspiracions d'Andorra.

Fèlix Martí

GEOGRAFIA

ANDORRA, PETIT PAÍS PIRINENC

Andorra és un dels anomenats petits països europeus. Es troba enclavat al bressol de la serralada pirinenca, a l'extrem oriental, al nord de Catalunya. Ocupa una extensió aproximada de 468 km² repartits entre les seves set demarcacions parroquials (Canillo, Encamp, Ordino, La Massana, Andorra la Vella, Sant Julià i Escaldes-Engordany) i aglutina una població superior als 51.600 habitants, la qual cosa proporciona una densitat de 111 h/km², una de les més altes del Pirineu.

El territori andorrà és muntanyós i es defineix per un entramat de valls estretes i pics d'alçada considerable que propicien al país una compartimentació molt acusada. L'alçada mitjana es fixa al voltant dels 2.000 m, comptant amb cims que superen els 2.850 m, especialment a la línia dels cimals de tot el perímetre fronterer (Pic de Font Blanca, 2.903 m; Pic de la Serreta, 2.913 m; Pic d'Envalira, 2.822 m; Pic de la Portelletta, 2.905 m; Torre dels Soldats, 2.761 m). La cota més baixa es fixa a la llera del Valira, als límits més meridionals amb Catalunya, on es detecten els 835 m.

Geogràficament, Andorra s'organitza entorn de les dues valls principals que actuen com a col·lectors dels rius Valira d'Orient i Valira del Nord. A la població de Les Escaldes, ambdós es fusionen tot formant el Gran Valira. Aquest dispositiu fluvial, obert a migdia, ha comportat que el

Principat hagi mantingut tradicionalment una comunicació més fluïda amb Catalunya. A causa del relleu fronterer septentrional, el contacte amb les terres franceses sempre resultà més difícil, fins que a partir del 1933 té lloc l'obertura de l'eix vial del port d'Envalira, fixat a 2.408 m.

El paisatge d'Andorra és marcat per un component físic molt acusat. D'aquí que un dels seus principals atractius sigui el ric patrimoni natural. El marc biofísic és alpí, ja que les formes de relleu i la coberta vegetal, com a elements definidors més destacats, denoten les particularitats de l'alta muntanya de latituds mitjanes. El tret que identifica millor la morfologia d'Andorra és el modelat glacial, sobretot a partir de la cota dels 1.900-2.000 m. El relleu en aquests nivells és representat per crestes agudes que, ocasionalment, s'alternen amb dilatats altiplans instal·lats per damunt dels 2.500 m, tal com succeeix als límits meridionals del Principat (Calm de Claror-Calm Ramonet). Les valls, tortuoses i de pendents pronunciats, tendeixen a dibuixar-se encaixades, amb l'excepció de les que canalitzaren importants masses glaçades que ofereixen un perfil en U (Incles, Madriu, Arinsal, Valira). D'aquestes, Valira d'Orient és la més interessant, ja que a l'alçada d'Engolasters degué acollir un volum de gel d'un gruix de 450 m. Les capçaleres de les valls es tanquen en cercos esplèndids, agullonats per tot un rosari de llacs (Tristaina, Pessons, Forcat-

L'illa, Montmalús, Juclar, entre d'altres).

La compartimentació del relleu, reflectida per l'espessa xarxa de torrents penjants, el considerable volum orogràfic i l'alçada de les terres, ofereixen a Andorra un clima de muntanya de latituds mitjanes amb un cert matís mediterrani. La temperatura anual sol variar segons el factor alçada, ja que els 6,7 °C que registra Les Escaldes, a 1.140 m (18,5 °C, per al mes més càlid, juliol, i 1,5 °C, per al més fred, gener), es transforma en els 5,3 °C detectats a Ransol, a 1.640 m (14,5 °C per al mes més càlid, juliol, i -2 °C, per al mes de més fred, gener). La precipitació anual, en gran part en forma de neu, es distribueix de forma més anàrquica a causa de l'orientació i del relleu locals. A Les Escaldes corresponen 879 mm (29,7 dies de neu i 91,4 de pluja), mentre que a Ransol 616 mm (64,0 dies de neu i 62,1 de pluja).

El paisatge vegetal del Principat és compost per un ric mosaic d'espècies, distribuït principalment en funció de l'alçada. Als trams més elevats de les muntanyes hi ha un predomini de pastures i coníferes que en conjunt cobreixen més del 70 % del territori. Es tracta de gespes de festuca i boscos de *Pinus mugo*, *Pinus sylvestris* i *Abies alba*. Els boscos de caducífols (*Quercus pubescens* i *Quercus petraea*) entapissen el pis muntanyós, alternant amb rodals de bedolls i freixes (*Betula pendula* i *Fraxinus excelsior*), als racons més humits.

Només els enclaus termòfils i més assolellats, com el solc del Gran Valira, estan colonitzats per espècies mediterrànies, que suposen el 3,25% del total, essent representades per l'alzina i el garric.

Tradicionalment, el medi natural ha condicionat les formes de vida i l'economia dels andorrans, sostingudes per la ramaderia, l'agricultura i l'explotació forestal. Amb tot, i a partir dels anys seixanta, aquesta influència ha anat minvant progressivament. Avui, l'espai agrícola només cobreix el 4 % de la superfície total i es dedica, majoritàriament, al cultiu del tabac i dels ferratges. Sens dubte, el sector primari és testimonial, ja que ha sofert un descens accelerat des de la meitat de segle, en ser substituït per una florent activitat turística, amb una incidència determinant en el comerç i la indústria hotelera. El millor exponent d'aquest canvi es reflecteix en la dedicació laboral de la població assalariada. Dades de 1990 indiquen que només el 1,2 % s'emmarca en el sector primari, mentre que el 74,5 % correspon al sector de serveis, del qual un 24,02 % correspon a hoteleria.

Els canvis socio-econòmics que s'han succeït durant les últimes dècades han comportat considerables transformacions en el paisatge. De manera molt acusada, en el fons de les valls on es localitzaren tradicionalment les feines agrícoles. Actualment, aquests enclavaments de terres planes (cubetes d'Andorra la Vella-Es-

caldes, Encamp, La Massana) són els que acullen els principals nuclis de població i la major activitat comercial. Com sigui, però, el grau de de-

envolupament i de transformació resulta molt desigual en les diverses parròquies d'Andorra. El cas més expressiu és la concentració produïda a

mig terme del Valira, a la confluència del Valira del Nord i el Valira d'Orient. Es tracta de la conurbació Andorra la Vella-Les Escaldes, que acull

més del 61 % de la població del Principat (486 h/km²).

Antonio Gómez Ortiz

GEOGRAFIA

L'HOME I EL PAISATGE

Andorra s'inscriu dins l'entorn natural típic de les vessants del sud dels Pirineus. La topografia andorrana és el resultat de l'acció del glaç durant la darrera glaciació i de l'actuació posterior de l'erosió hídrica. El resultat són valls fortament encaixades entre cims molt elevats, la cota mínima dels quals és de 800 m i la màxima de 2.949 m. Per tant, la major part de la superfície del país presenta pendents molts pronunciats i, en conseqüència, una gran variabilitat en les exposicions, temperatures i precipitacions. Aquesta gran diversitat de condicions influeix decisivament en la distribució de la vegetació. Així, els fons no urbanitzats de les valls corresponen a la zona dels prats de dall i dels cultius, en ésser aquestes terres les més planes i més fèrtils. També se situa, a les parts fondes, al costat dels rius i rierols, la típica vegetació de ribera amb arbres com els salzes i els pollancre amants de terres xopes. En les exposicions més baixes de solana, trobem formacions típiques de la muntanya mediterrània com són l'alzinar de carrasca amb boix, les boixeres, les rouredes seques i humides. Temps enrera, aquestes zones assolides eren cultivades en forma de feixes, però la dificultat del cultiu va fer que a poc a poc fossin abandonades, essent ocupades avui per les boixeres i el carrascar. A mesura que ens enlairem, va apareixent el pi roig com a espècie dominant, en ser aquesta pineda la que

ocupa bona part de la franja altitudinal (1.200-1.650 m). El pi roig ocupa tant les zones de solana com les obagues, i el sotabosc varia segons les condicions d'exposició. Així, la pineda molsosa de pi roig ocupa els llocs menys assolits, mentre que, en els més exposats al sol, el ginebró forma el sotabosc.

Per damunt de la pineda de pi roig, se situen els boscos subalpins de pi negre i les avetoses. El pi negre és una espècie adaptada a les condicions més riguroses del clima i del terreny. Per tant, es pot dir que ocupa les zones més desfavorables en tots els sentits. Per damunt dels 1.700 m, i d'exposició d'obaga, apareixen les avetoses que, a diferència d'altres indrets del Pirineu, no són massa abundants en el nostre país. Sol trobar-se, també, l'abet barrejat amb el pi negre, donat que a Andorra són escasses les masses pures. Amb tot, però, cal dir que existeixen alguns avetars magnífics com el del Coll d'Ordino.

A les zones desabrades, per damunt dels 1.650 m, la landa de neret a les obagues i el bàlec i ginebró a les solanes són les espècies d'arbusts que ocupen el terreny. Moltes zones d'aquestes corresponen a les que havien estat ocupades pel bosc, que foren talades per guanyar superfície de pastura, i que avui es troben abandonades. En una segona fase, apareixeran, entre els abarsets, alguns pins negres tot regenerant-se així el bosc inicial.

Per damunt d'aquestes formacions vegetals, s'estableixen els prats alpins, que constitueixen les extenses pastures naturals de l'alta muntanya andorrana. En contraposició als molts processos erosius, les pastures naturals realitzen la funció insubstituïble de frenar-los i reduir-los. Així, la pèrdua de la cobertura vegetal pot suposar la posada en marxa de l'acció de l'erosió amb tota la seva intensitat.

Ja en les zones culminants és la roca viva la que pren preponderància en el paisatge, però, tot i que un bon nombre d'espècies vegetals viuen entre les roques i dins les seves esquerdes, la vegetació és glareícola i rupícola.

Aquesta visió generalitzada dels elements més importants que conformen el paisatge andorrà no es pot deslligar del factor humà, ja que a pesar del fet que actualment la direcció econòmica del país no està lligada a la producció del sector primari, fins no fa pas gaires anys aquest era l'única font d'ingressos. Així, doncs, cal entendre que el medi natural (prats, cultius, boscos, pastures, rius, etc.) ha estat durant molts i molts anys modificat per l'home. Ja sigui modificant de forma directa les espècies, com és el cas dels cultius, o de forma indirecta per la variabilitat de la pressió en el pastureig, canviant el tipus de vegetació, per exemple, amb l'eliminació del bosc per donar pas a la peixena; també extraïent una part de la producció de matèria

orgànica, com pot ser una explotació forestal, l'aprofitament dels herbatges pel bestiar o simplement un aprofitament de llenyes; o bé amb la incorporació de matèria orgànica al sòl gràcies al bestiar que boga les pastures que peix.

Totes aquestes activitats antròpiques han estat des de sempre en total equilibri amb el medi, sense suposar mai un trencament bruscat i irreversible. Tan sols en els darrers anys, quan la capacitat de l'home per modificar el medi ha anat en augment de manera extraordinària, s'ha trencat l'equilibri mil·lenari entre home i entorn.

En un país com Andorra, on el turisme ha de ser la pedra angular de l'economia nacional, el manteniment d'un patrimoni natural és quelcom imprescindible. Per tant, cal entendre que l'estabilitat del paisatge és un "producte" i, com a tal, és susceptible de proporcionar beneficis al conjunt de la societat andorrana.

La dependència directa que, anys enrera, existia entre l'home i l'entorn, hem d'entendre-la avui com un element d'estabilitat que cal mantenir amb les "eines" que empraren amb saviesa els nostres avantpassats (pastoreig, aprofitament forestal, de llenyes), però mai com a activitats productores de béns materials que en cap cas no poden ser competitius (carn, llet, fusta, llenya) sinó com a productors d'estabilitat paisatgística.

Pere Roquet i Portella

HISTÒRIA

NOTES D'HISTÒRIA

Les restes arqueològiques ens parlen d'una població al Mesolític final -fa uns vuit mil anys. Al llarg de la prehistòria hi haurà diversos nuclis a la Balma de

La Margineda, a Andorra, al Cedre, a l'Oral.

Polibi, al segle II a C, descriu com uns pobles del Pirineu s'enfronten als cartaginesos quan es dirigien a Itàlia.

Entre els pobles pirinencs menciona els arenosis i els andosins.

Com s'evidencia en els nuclis del Puig d'Enclar i l'Antuix, entre altres, la romanització fou present en el territori.

Ara bé, cal dir que el coneixement històric pateix un gran buit fins al segle IX dC, en què se situen dos documents que poden fonamentar la incipient existència d'Andorra. Un és

l'anomenada Carta Poble, de principis del segle IX, que fa referència a la fundació d'Andorra per Carlemany. L'altre és l'Acte de Consagració de la Catedral d'Urgell, de la segona meitat del segle, on apareixen els nuclis de població del Bisbat d'Urgell, els quals contribuïren a la reconstrucció de la Catedral, enderrocada durant una incursió sarraïna. És en aquest document on apareixen, per primera vegada, les Parròquies d'Andorra: Canillo, Encamp, Ordino, La Massana, Andorra, Santa Coloma i Sant Julià de Lòria.

El territori d'Andorra formava part de la Marca Hispànica, concretament del Comtat d'Urgell. El Comte d'Urgell, però, es desplaça paulatinament cap a Balaguer, prop de Lleida, durant la seva campanya contra els sarraïns. Fou per això, doncs, que el Bisbe d'Urgell adquirí més poder, fins al punt que l'any 1133 va convertir-se en Senyor d'Andorra, després de diverses donacions, permutes i compres pactades amb el Comte d'Urgell. Així, el Bisbe adquireix un poder sobre Andorra, que encara es fa palès actualment.

Al llarg del segle XII i XIII, el Bisbe haurà de defensar els seus drets per impedir que les intencions anexionistes dels veïns no vagin en perjudici de les seves possessions. Així, hagué de recórrer al pacte, tal com succeí amb el Senyor de Cabó, l'any 1159, que significà la infeudació dels drets sobre Andorra.

El senyoriu de Cabó, protector del Bisbe, amplià les seves aliances i possessions amb matrimonis successius: va unir-se amb el senyoriu de Castellbó, a finals del segle XII, i amb el de Foix, l'any 1208. El senyor de Foix, però, teòricament protector del Bisbe com a successor de Cabó, és en realitat enemic natural del Bisbe. Aquesta nova situació conduirà a un enfrontament, que culminarà amb les incursions bèl·liques del comte de

Foix, Roger Bernat III, i les respostes del Bisbe Pere d'Urg. La situació esdevingué insostenible i les pressions, sobretot per part del rei Pere d'Aragó i l'Arquebisbe de Tarragona, obligarà els dos enemics a signar el primer Pariatge, el 1278, que es completarà amb un segon el 1288.

Aquests dos Pariatges donen lloc a una Andorra separada d'altres zones del Pirineu —on es signen altres Pariatges— i per Andorra signifiquen una regulació i clarificació del poder. Aquests documents regulen el reconeixement dels senyors mitjançant el lliurament de la qüestia, encara vigent, regulen la justícia, la jurisdicció civil, la jurisdicció criminal, i obliguen els andorrans a organitzar una força armada per defensar els Senyors.

El senyor de Foix abandonà la política expansiva cap al sud dels Pirineus i orientà les seves ambicions cap al nord. Fruit d'aquest canvi esdevindrà senyor de Bearn, rei de Navarra i, el 1572, rei de França. Tot això propiciarà una presència més activa del Bisbe d'Urgell a Andorra. No és gens estrany, doncs, que sigui ell mateix el primer a atorgar als andorrans el privilegi de crear el Consell de la Terra, creat el 1419, organisme que es basarà en la defensa i administració de la terra entre els andorrans i vers els seus veïns.

Fins a finals del segle XVIII, Andorra gaudi d'un període d'estabilitat política: ratificació de privilegis pels senyors, desenvolupament d'una economia ramadera i agrícola, i explotació de les indústries tèxtil i del ferro. La Revolució Francesa, però, posà en perill la constitució històrica i la independència d'Andorra. Els revolucionaris francesos trenquen tota relació amb Andorra, la qual cosa significaria l'aboliment de les franquícies duaneres i la plena independència econòmica. Aquesta suposada llibertat és perjudicial ja que en dependre d'un sol senyor —el Bisbe d'Urgell—

Andorra corre el perill de quedar anul·lada i de diluir-se a Espanya. Per això, es reemprengueren les relacions amb França que culminaren l'any 1806 amb la restauració dels antics lligams per un decret de Napoleó.

El segle XIX es presentà com la recerca de la millora econòmica fruit del desig d'obertura a l'exterior.

El Consell General, hereu i successor del Consell de la Terra, inicia una política de concessions per aconseguir les infraestructures necessàries per al desenvolupament. Aquesta nova situació enfrontarà dues concepcions polítiques: la tradicional i la progressista. Aquesta lluita aferrissada i radical donarà lloc a la Nova Reforma de 1866.

Aquesta Reforma ampliarà el cos electoral a tots els caps de casa i separarà físicament les administracions locals: Comú i Consell General. Malgrat tot, la Reforma no arraujarà la situació sinó que s'agreuja notablement.

La presència de concessionaris estrangers, el malestar polític, el desig de millora, els freqüents aldarulls, obliguen els coprínceps —nou nom dels Senyors d'Andorra: Bisbe i Cap d'Estat francès, successor del rei de França— a reorganitzar els seus serveis. El nomenament dels Delegats Permanents, entre d'altres mesures, farà més present el poder dels coprínceps a Andorra la qual cosa anul·la la conflictivitat.

La darrera època del segle XIX i la primera del XX presenten una Andorra en recessió econòmica i de població. Molts andorrans hauran d'emigrar. És l'època del tancament de les fargues i de les crisis tèxtil i ramadera. La recuperació s'experimentarà cap als anys 30. El Consell General atorga dues concessions: la FHASA (Forces Hidroelèctriques Andorranes, S.A.), que suposa la contrucció d'una xarxa viària principal i una xarxa

energètica i, d'altra banda, la concessió de la Ràdio Andorra, que comportarà la propagació del coneixement d'Andorra a l'exterior.

El requeriment, però, de mà d'obra abundant, que els andorrans no poden proporcionar, suposa l'inici del procés d'immigració, principalment espanyol.

L'any 1933, s'aconsegueix el sufragi universal masculí —com a plasmació dels corrents polítics veïns—, que serà vigent fins al 1941 i restaurat el 1947. El procés econòmic s'estroncà amb l'inici de la guerra civil de 1936 i la posterior guerra mundial.

A finals de la dècada dels 60, es produeix un revifament de l'economia basada sobretot en el comerç. Aquest fet comportarà un nou moviment migratori i, per primera vegada, la població forana superarà amb escreix l'autòctona.

D'ençà de la dècada dels 70, el creixement econòmic repercuteix en unes noves inquietuds polítiques i socials que modifiquen l'estructura social del país. S'aconsegueix el sufragi universal (1973), s'inicia el procés de Reforma que comporta la creació de la Parròquia d'Escaldes-Engordany, el 1978, i la creació del Govern el 1981.

Cap a les acaballes de la dècada passada, es nacionalitza, per compra, el patrimoni energètic (1988) i s'inicia un procés de negociació amb la CEE, que culminarà el 1991. Aquest fet comporta el reconeixement explícit internacional d'Andorra. L'any 1990, es produeixen dues concepcions polítiques enfrontades que, amb tot, consensuen l'inici d'un procés constituent que haurà de definir Andorra i identificar-la envers els seus veïns, quan de la constitució històrica ja ningú no en dubta.

Pere Cavero

ECONOMIA

LA POBLACIÓ

Segons dades del cens de població realitzat l'any 1989, a Andorra hi vivien 46.166 habitants. Aquesta població és el resultat d'un procés històric força breu, ja que ha estat en un període relativament curt d'uns trenta anys, que s'ha produït l'arrencada i expansió econòmica. És interessant remarcar alguns as-

pectes històrics sobretot pel que fa als moments que han determinat les principals fluctuacions demogràfiques.

En aquest sentit es diferencien quatre grans períodes:

• Fins al darrer terç del segle passat Andorra ha viscut d'una economia de subsistència basada en la ramaderia

i l'agricultura, i una reduïda activitat d'intercanvi promoguda per unes poques indústries tèxtils i del ferro. Tot això conduí a una estabilització a l'entorn dels 5.000-6.000 habitants.

• A partir dels anys 1860-70 es produeix una saturació demogràfica que provoca un fort procés migratori i que dura fins als anys trenta del nostre segle. En principi aquesta emi-

gració cap a les planes de la península ibèrica i sud de França, era de tipus temporal, però en alguns casos es convertí en definitiva. Això provocà disminucions de la població fins arribar a uns efectius d'entre 4.200 i 4.300 habitants a principis dels anys trenta.

• Posteriorment, va produir-se un moderat creixement impulsat per la

constitució d'una societat destinada a explotar els recursos hidroelèctrics de les Valls. Aquesta empresa anomenada FHASA va iniciar un profund canvi econòmic al petit país ja que, per una banda, va dur a terme una millora en les comunicacions i, per altra, va provocar les primeres onades d'immigració. Un altre aspecte important a destacar d'aquest període, que s'estén des dels anys trenta fins a principis dels seixanta, és el fet que les guerres europees impulsaren un cert intercanvi comercial i promogueren Andorra com a refugi. Tot això feu augmentar la població fins a uns 11.000 habitants a principis dels anys seixanta.

• La darrera etapa porta fins a l'actualitat en què s'ha promogut Andorra com a país turístic, sobretot pel que fa als esports d'hivern, i centre comercial, activitat que pren una projecció de caire internacional en aquests últims anys. Això ha provocat un creixement demogràfic amb l'arribada d'un important nombre d'immigrants, empesos per l'oferta de treball.

Així, doncs, en analitzar els resultats del darrer "Recull Estadístic General de la Població" realitzat l'estiu del 1989, s'observa un important des-

equilibri entre les nacionalitats residents: el 64,1 % dels habitants és d'origen immigrant i els estrangers representen el 75,7 % del total de la població d'Andorra.

Més de la meitat d'aquestes persones són de nacionalitat espanyola, seguint en importància el 8,5 % de portuguesos i el 6,5 % de francesos. Tant els espanyols com els francesos constitueixen una immigració de caire tradicional, ja que alguns d'aquests residents viuen a Andorra des del començament de la immigració (el 29,6 % dels espanyols i el 10,4 % dels francesos fa més de 20 anys que viuen a Andorra). Els portuguesos, però, són un tipus d'immigració més moderna ja que la major part d'ells han vingut a Andorra durant els darrers 10 anys.

Hi ha altres nacionalitats d'origen europeu residint al país, entre les quals cal destacar la britànica (1,6 % del total d'habitants), que han buscat Andorra essencialment com a lloc de retir.

Una quarta part de la població total és estudiant; però és interessant observar que entre els andorrans, aquest percentatge se situa en un 40,1 % del total d'aquesta nacionalitat i entre els portuguesos només és

del 15,4 %. Aquest fet és conseqüència del que s'ha comentat abans: la novetat de la immigració portuguesa fa que no s'hagi estructurat familiarment o que l'agrupament familiar sigui molt recent (de fet el 72 % de portuguesos tenen entre 20 i 59 anys i més del 84 % dels escolars d'aquesta nacionalitat es troben en l'ensenyament parvulari i primari).

Entre la població no escolaritzada cal destacar que gairebé la meitat manifesta tenir com a màxim acabats els estudis primaris. En termes generals és interessant el percentatge de titulats superiors que a Andorra és del 9,7 % de la població de 15 o més anys. Per nacionalitats s'observa que les que presenten majors proporcions de titulats universitaris són l'andorrana i la francesa, mentre que els espanyols i els portuguesos tenen les proporcions més elevades d'efectius amb titulació primària com a màxim.

L'activitat laboral d'Andorra és molt important. Amb una taxa d'activitat de 55,1 % de la població, supera els països de la comunitat i segueix la tendència dels escandinaus.

El 83 % dels actius són assalariats i les tres quartes parts de la població activa treballa en el sector de serveis (terciari). L'economia andorrana con-

centra els seus actius essencialment en tres branques: comerç (29,3 %), hoteleria (14 %) i construcció (11,9 %). Pel que fa a la categoria socio-professional, el 45,8 % de la població activa són empleats.

Lligat amb l'orientació turística del país es troba la gran activitat en el sector de la construcció que és una de les més elevades d'Europa. En aquest sentit, és remarcable l'elevat nombre de residències secundàries que a Andorra és del 16 % del total d'allotjaments; per altra banda, hi ha un 11,5 % d'allotjaments vacants normalment destinats a inversió.

L'elevada activitat econòmica del país comporta, com s'ha vist, un fort flux migratori que dona com a resultat un desequilibri entre nacionals i estrangers. Tot això planteja dos problemes: per una banda, hi ha la integració d'aquests immigrants, alguns dels quals fa molts anys que viuen a Andorra i que no poden obtenir la nacionalitat andorrana. Per l'altra, hi ha el problema del creixement demogràfic que, si vol mantenir-se un cert benestar social, no podrà ésser il·limitat donada la petita dimensió del país.

Raül Calvó Mallol

ECONOMIA

LA TRANSFORMACIÓ ECONÒMICA

L'esplendor econòmic aconseguit per Andorra és el fruit d'avatars històrics favorables i d'unes conjuntures geopolítiques concretes. La transformació econòmica que ha convertit el país en un important focus turístic-comercial no ha estat sobtada; s'inicià ara fa 60 anys, i respon al procés lògic d'una societat marcada per la seva situació geogràfica que ha condicionat el seu procés evolutiu.

Abans de la dècada dels anys trenta no existeix un grau de desenvolupament substancialment diferenciat de la resta del Pirineu. Els canvis econòmics s'iniciaran a partir de l'any 1929. En aquestes dates es crea la infraestructura bàsica del futur desenvolupament: electrificació i carreteres. Les comunicacions han estat vitals en el procés de canvi, ja que han permès que Andorra sigui accessible i es transformi en via de pas, punt de trànsit i escala de persones i mercaderies.

L'activitat econòmica tradicional ha-

via girat al voltant de la ramaderia i, mitjançant la venda d'uns excedents pecuaris, s'obtenia allò que no es produïa per les pròpies limitacions del medi. Aquest intercanvi implicava un moviment de mercaderies entre diferents àmbits nacionals, per tant les polítiques comercials espanyola i francesa repercutien directament sobre el comerç exterior andorrà.

Andorra, en les seves relacions amb Espanya i França, s'ha destacat per la seva capacitat d'adaptació; tant la guerra civil espanyola com la segona guerra mundial potencien la seva funció de plataforma de distribució de mercaderies, conseqüència natural de la seva posició geogràfica. Ambdós processos històrics van contribuir a l'actual desenvolupament.

El fet comercial actual cal buscar-lo en la baixa fiscalitat andorrana i en els acords comercials establerts amb Espanya i França. En el procés d'evolució del propi sector comercial destaca l'aparició dels trànsits com a instrument de política comercial que

permet que l'intercanvi s'obri als corrents internacionals i deixi de ser estrictament local.

L'activitat comercial, malgrat que d'àmbit local, ja es desenvolupava activament durant la dècada dels anys trenta. Així, el 1939, es comptabilitzaven 115 activitats comercials, per una població aproximada de 5.000 persones. En l'actualitat, el comerç al detall passa de les 3.200 activitats registrades.

La transformació del sector comercial encara continua com a procés actiu, ja que el comerç andorrà es caracteritza per actuar com un organisme viu capaç d'adaptar-se a l'evolució de la demanda.

Turisme i Comerç constitueixen sengles activitats estretament lligades que es potencien mútuament. Va ser el comerç, i més concretament el contraban d'articles alimentaris, el que va atreure de manera massiva els primers turistes-compradors francesos, després de la segona guerra mundial. Posteriorment, durant l'èpo-

ca d'autarquia, el turista espanyol es convertí en visitant assidu de les valls andorranes, per adquirir aquells articles de consum que tant escassejaven a Espanya.

Es desenvolupà, així, una infraestructura turística que, amb el decurs del temps, ha anat variant i multiplicant la seva oferta per acollir no tan sols el turista-comprador, que continua essent molt important, sinó també el turista que arriba atret per les peculiaritats del país, pel seu paisatge o per la pràctica esportiva. Cal remarcar que els esports d'hivern constitueixen un pilar bàsic en l'oferta turística andorrana de l'última dècada. Una altra vegada es manifesta, en tractar el sector turístic, que el desenvolupament experimentat durant aquest segle s'ha fet sobre la base d'una activitat turística incipient que, ja fa 90 anys, es realitzava al voltant de les aigües termals de Les Escaldes.

Si el sector comercial andorrà s'ha beneficiat dels trànsits per inserir-se

en els corrents del comerç internacional, el sector turístic ha aprofitat la proximitat de grans centres emissors-receptors del turisme internacional i ha arribat a captar una part dels fluxos nord-sud que ha originat el turisme europeu.

La distribució espacial de les places hoteleres presenta característiques similars a la dels centres de comerç al detall. La concentració més important es localitza a la vall central, concretament a les localitats d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany que, pel fet de constituir un sol nucli urbà, ofereixen la imatge de carrer únic i atapeït de botigues. En base a la

gran concentració dels llocs de treball, algunes localitats han quedat relegades a una funció dormitori i d'altres, properes a les estacions d'esquí, acullen bàsicament el turisme que practica aquest esport.

Les conseqüències espacials d'aquestes activitats són, per tant, evidents: redistribució geogràfica de la població en funció del grau d'especialització dels nuclis, fenomen migratori i un paisatge que ha sofert importants transformacions en funció de l'adequació turística i comercial. S'ha fet referència a la funció comercial i turística, però en cap moment no pot oblidar-se la funció financera

canalitzada fonamentalment a través de la banca. Andorra és un port franc, ja que avui per avui no existeixen impostos dignes de menció llevat dels drets de duana.

Contràriament a les altres activitats tractades, la funció financera constitueix un fenomen exclusiu del segle XX, desenvolupat com a conseqüència de la funció comercial i a l'empara d'unes normes jurídiques que, sobre la base d'un oligopoli bancari, han permès que el país esdevingui un paradís fiscal per les persones físiques malgrat que no ho sigui per les persones jurídiques o societats.

L'afluència de capital a la banca an-

dorrana és tan important que, superant les necessitats financeres pròpies del país, es reinverteix en corresponsals estrangers. L'excident prové no solament dels propis ingressos, sinó també dels pocs crèdits concedits.

En conclusió, Andorra ha desenvolupat en l'àmbit econòmic una renda de situació que ha donat com a resultat una societat puixant, basada en el comerç, el turisme i l'activitat financera.

Maria Jesús Lluelles Larrosa

ECONOMIA

SITUACIÓ I PERSPECTIVES DE L'ECONOMIA

La situació actual de l'economia andorrana és el resultat d'una veritable revolució en les seves estructures de producció.

Aquesta revolució, iniciada els anys trenta, ha accelerat el seu moviment, provocant en tots els àmbits de la nostra societat unes mutacions que no sempre són fàcils d'assumir.

En entrar al segle XXI, Andorra viu uns canvis socials, culturals, econòmics i institucionals que plantegen la problemàtica del creixement econòmic més en termes qualitius que quantitatius.

Els anys trenta representen per Andorra el veritable període de transició vers l'economia de serveis. Aquest període ha estat marcat per tres elements decisius:

- L'electrificació del país;
- La seva obertura cap a França amb la construcció de la carretera fins a la frontera francesa l'any 1933;
- La guerra civil espanyola, la segona guerra mundial i la postguerra.

Aquests tres elements han suposat per al nostre país els fonaments del seu desenvolupament ulterior dotant la seva economia, en primer lloc, de dos mercats exteriors complementaris, en segon lloc d'una mà d'obra disponible per a respondre a les seves necessitats, i en tercer lloc d'infraestructures que facilitaven els corrents comercials.

A partir de la meitat dels anys cin-

quanta el ritme de creixement de l'economia Andorrana s'ha accelerat en beneficiar-se també de l'expansió de totes les economies occidentals i en particular de França i Espanya que han quadruplicat la seva renda nacional en aquests últims trenta anys. Aquest moviment espectacular, alimentat per un diferencial fiscal atractiu, s'ha traduït en una transformació radical de les nostres estructures socio-econòmiques:

- El número d'empreses o de negocis ha estat multiplicat per deu;
- El comerç i la indústria hotelera han esdevingut els sectors bàsics de l'economia andorrana, en actuar com a sectors inductors de la construcció, del transport, de les activitats de serveis en general i financeres en particular;
- El país s'ha dotat d'unes infraestructures importants per tal de recolzar el procés de desenvolupament: vies de comunicació, educació, sanitat, etc...
- La població s'ha multiplicat per vuit.
- L'administració ha ampliat el seu camp de competències per a enfortir aquest procés. Les seves despeses d'inversió i de funcionament s'han multiplicat per més de mil en trenta anys.

Aquesta mutació espectacular ens ha conduït a un nivell de desenvolupament comparable al dels nostres principals veïns: la renda per càpita s'avalua prop dels 15.000 dòlars, la qual cosa situa Andorra entre els primer països del món. La densitat de la

població és d'uns 111 habitants per km² i està fortament concentrada en nuclis urbans. La població és jove i el nivell general d'educació és bo encara que s'observin algunes carències importants en la qualificació professional.

La quasi absència de fiscalitat directa constitueix un atractiu important pels capitals estrangers, provocant inversions massives en el ram immobiliari i estimulant d'aquesta manera el ram de la construcció.

Amb gairebé la meitat de la renda nacional, el comerç i l'hoteleria són les branques d'activitat bàsiques de l'economia andorrana, les quals són molt sensibles a les evolucions qualitatives i quantitatives del fenomen turístic, i fan que tota la nostra economia sigui molt dependent de l'exterior.

Fins a l'any 1990, les regles que fonamentaven les relacions comercials entre Andorra i l'estranger reposaven sobre disposicions unilaterals dels nostres veïns. L'adhesió d'Espanya a la Comunitat Europea, l'any 1985, ha facilitat l'obertura d'una negociació entre Andorra i la C.E. que ha desembocat en un acord que obre algunes perspectives noves al nostre país.

Aquest acord fixa la inclusió d'Andorra dins la Unió duanera, la qual cosa permet la lliure circulació dels productes industrials entre Andorra i tots els membres de l'esmentada

unió. Andorra roman com un país "tercer" de cara a la comunitat i això li permet gaudir de les restitucions a l'exportació dels productes agrícoles. Les franquícies turístiques, és a dir, el valor de les mercaderies que poden lliurement transitar en mans de turistes han estat fixades al nivell dels altres països de la C.E.

Aquest recent acord constitueix, per tant, un quadre jurídic per a un desenvolupament de l'economia andorrana segons les actuals modalitats de creixement, tot facilitant a més la creació d'un sector industrial amb vocació a l'exportació.

En aquesta cruïlla de camins un problema fonamental que la societat andorrana s'ha de plantejar és si aquestes modalitats de creixement són oportunes a llarg termini. Concretament si no convé ja de descartar una massificació del turisme o d'activitats industrials contaminants o absorbidores de mà d'obra poc qualificada.

Aquesta problemàtica essencial, juntament amb els grans temes que condicionen el futur del país (constitució, estructuració de l'administració, desenvolupament de la protecció social i preservació del patrimoni natural), constitueix el gran repte de l'Andorra d'aquest final de segle.

Gerard Martínez

CONSTITUCIÓ I IDENTITAT

Hom ha volgut comparar sovint el sistema «constitucional» andorrà amb el britànic: en cap dels dos casos no existeix un text únic i escrit que reculli exhaustivament les regles del joc polític i institucional, sinó que tots dos han anat perfilant des de l'Edat Mitjana —els Pariatges de 1276 i 1288 a Andorra, la Carta Magna de 1215 a la Gran Bretanya— i tot al llarg dels segles, llur sistema polític propi mitjançant successives normes d'abast constitucional.

Però, un cop feta aquesta primera analogia, de seguida trobem una important diferència entre els dos sistemes: l'existència, en el cas britànic i no en l'andorrà, d'un *parlament sobirà* —malgrat haver nascut amb la vocació de limitar el poder absolut dels monarques, va esdevenir molt aviat plenament *sobirà* i, per tant, centre de la presa de decisions i de la vida política de la comunitat. Pel mateix fet de ser *sobirà*, aquest Parlament, model de les futures democràcies europees, fou qui s'encarregà d'anar dotant el país de les lleis necessàries per tal d'omplir les llacunes —juntament amb la jurisprudència— que provoca el pas del temps i, en definitiva, actua com a veritable agent d'adequació i estructuració de la realitat jurídic-política britànica. A Andorra, en canvi, l'evolució ha estat profundament diferent: la nos-

tra Assemblea, el Consell General, no ha estat mai un òrgan sobirà, sinó que, creat per Decret dels Coprínceps l'any 1419 sota el nom de «Consell de la Terra» per ocupar-se de la «Política Econòmica de la Terra», s'ha mantingut fins ara com un òrgan d'administració amb una certa autonomia i, també, com a òrgan de proposta i de canalització dels anhels i desigs dels andorrans envers els coprínceps que tenien, i tenen encara, els poders sobirans sobre Andorra. El sistema institucional bàsic resultant d'això, podríem dir que ha funcionat bé durant set segles, tot i que és bastant complex: dos coprínceps, un dels quals bisbe de la diòcesi veïna d'Urgell i l'altre primer comte de Foix, després rei de França i finalment president de la República Francesa, els quals, com també llurs serveis respectius, han d'actuar sempre conjuntament; i el Consell General, representant del poble andorrà, que fa propostes a l'un, a l'altre o a tots dos, amb un arrelat sentit de l'equilibri, segons l'oportunitat o la natura dels temes. D'aquesta manera, Andorra, amb la seva economia simple de muntanya, ha sabut anar donant resposta a les seves petites necessitats a base de pocs canvis, poca legislació i molta inèrcia recolzada en els usos i costums tradicionals.

Ara bé, els enormes canvis soferts pel país a tots els nivells —econòmic,

demogràfic, social— en els darrers 50 anys, han fet emergir una gran quantitat de llacunes, contradiccions i ambigüitats a l'hora d'enfrontar-se als problemes d'una societat capitalista avançada de finals del segle XX. En efecte, s'ha fet palès, per exemple, que era poc eficaç que una mateixa competència fos exercida per dues o més instàncies massa sovint en desacord; o bé que hom no sabia amb precisió quins mecanismes emprar o on acudir per resoldre un tema determinat; o encara que, tot i tenir els coprínceps facultat teòrica per regular aspectes importants de la vida política preferien no intervenir fins que els ho proposés el poble per mitjà del Consell General. Aquest, però, o no trobava el consens necessari, o feia propostes no recolzades en la voluntat de la majoria dels ciutadans. En resum, Andorra s'ha vist en la necessitat de procedir a un aclariment i racionalització de les seves estructures bàsiques i a una delimitació més precisa de les competències de totes les institucions implicades. Per això, és clara la necessitat d'una constitució on es defineixi el model de convivència que el país vol per poder esdevenir un autèntic estat sobirà en el concert de les nacions. La qüestió, però, és ara d'esbrinar com ha de fer-se aquesta Constitució sense pèrdua de la pròpia identitat. O, en altres paraules, caldrà decidir

quins elements essencials han de continuar fonamentant la diferència d'Andorra i la seva raó de ser i quins altres poden ser substituïts per mecanismes d'alguna manera estàndards en les democràcies veïnes, de tal manera que en resulti un estat modern, però alhora singular, tal com ho són la majoria de petits països. Perquè set-cents anys d'història en pau i prosperitat tenen un pes específic notable però no poden tampoc ofegar el desig d'un poble d'aconseguir quotes més grans de sobirania, encarnades en un parlament amb capacitat de decisió. I això darrer només podrà fer-se realitat si els andorrans, després d'un període suficient de debat públic, som capaços de trobar el consens imprescindible sobre els grans temes i d'adonar-nos que major sobirania vol dir també més responsabilitat. De la mateixa manera, es fa absolutament necessari que els coprínceps reflexionin i facin públic, també, llur sentiment sobre el paper que els tocarà jugar en l'Andorra futura. És probablement en la conjunció d'aquest doble procés d'autoexamen que es troben els camins que condueixen a una Andorra moderna però pregonament arrelada amb signes d'identitat que li són més propis.

Marc Vila Amigó

FOLKLORE

TRADICIONS I COSTUMS

El costumari andorrà és ric en tradicions que vénen de la llunyania del temps, emparentades amb el món meravellós de la llegenda o amb el misteriós de la màgia.

Molt vives encara fa uns cinquanta anys, ara van desapareixent esborrades pels nous mitjans d'esbarjo, l'individualisme de la societat actual i el desconeixement que en tenen la gran massa d'immigrants, superiors en nombre als naturals del país.

A l'hivern, alleugerit el treball del pagès per les inclemències del temps, i retrobat el contacte familiar en les

llargues vetllades vora el foc, era l'ocasió pels andorrans de celebrar una profusió de festes a l'entorn del cicle nadalenc, els sants patrons, la matança del porc o els carnivals. Per Nadal té lloc la missa de mitja nit, coneguda per Missa del Gall. El poble va a adorar la imatge del Nen Jesús, a la qual antigament els pastors oferien corders. Al sortir, es fa una gran foguera al mig de la plaça, a l'entorn de la qual es comparteix coca i vi bullit especiat amb canyella. Entre els sants patrons, té molta importància Sant Antoni, patró dels animals domèstics. Per la seva diada,

els animals es beneeixen i a tots els pobles, a la plaça, es cuinen grans olles d'escudella, un bullit de vegetals variats i carns salades de porc i fresques de corder. Durant el dinar, aquest àpat és compartit per tothom. Per la festa de la Candelera, s'obsequia els assistents a la missa amb candeles de colors, que els dies de tempesta s'encendran com a protecció contra els llamps i les pedregades. Per Sant Blai, es beneeixen aliments que tindran propietats curatives contra les angines i els mals de coll.

En un país, on l'economia domèstica

obligava a conservar els aliments per sobreviure els llargs hiverns pirinencs, el porc, carn conservable per excel·lència, era la base de l'alimentació. Cada família en matava un o dos. La matança es convertia en un dia de festa i alegria. Del porc se'n feien gran varietat de productes. Els pernils, orelles, peus i costelles salades, les parts grasses i els llards que condimentarien els menjars, i una diversitat d'embotits que gaudeixen de merescuda fama: els de cervell, ronyó, melsa o llengua són els més originals.

A l'entorn de la matança hi trobem

restes d'antics ritus de sang: tacar-se de sang mútuament o la prohibició a les dones que tenien la menstruació de participar en l'elaboració dels embotits, els quals no s'haurien conservat.

L'organització dels carnavals estava encarregada a antigues associacions: les Consòrcies. A cada poble es penjava un ninot que representava el carnaval. Hi havia gran quantitat de disfresses típiques de cada poble i balls propis dirigits pel Porrer, mestre de danses que llua al coll una gran massa o porra de matar ósos. Diverses pantomimes es representaven aquests dies. El ball de l'Òssa és la més popular. L'aparició d'un ós per aconseguir la mel d'un rusc, entre un grup de dallaires i els senyors del camp, propicia diverses escenes de broma i tabola que acaben amb la mort de l'ós.

L'ós, s'emparenta amb velles creences d'acabament de l'hivern i renaixement de la naturalesa a la primavera.

En un país petit, on des de qualsevol punt es poden veure les fronteres, l'existència del contraban és natural. Un dels productes històrics n'havia estat el tabac. Al contraban es dedica una altra de les més conegudes pantomimes que té lloc a la plaça aquestes festes.

La crema del ninot carnalesc i l'enterrament de la sardina, arengada de sentit eròtic, resta del carnaval cremat, donava pas al cicle quaresmal. Temps de penitència que començava el dimecres de cendra quan el poble acudia a missa a fer-se posar cendra al cap en record del "pulvis eris et in pulvis reverteris". A l'estiu, amb Sant Joan, s'obria el temps de les Festes Majors. Festes patroníques de cada poble.

Sant Joan era el dia màgic per excel·lència. A tots els barris i carrers s'encenien focs i la jovenalla corria en fila fent voltar les falles: grans boles de

foc, escorça de beç encesa, que imposaven respecte a tothom. Era també la nit de les bruixes. En alguns pobles sortien a la tarda repicant paelles i cassoles per foragitar-les. En altres llocs, aquesta nit se sabia que celebraven concorregudes festes i balls amb la participació dels dimonis.

Era també el dia ideal per recollir les herbes medicinals, sobretot al matí, abans de sortir el sol, quan estaven molles de rosada. Aquest dia tenia propietats curatives. Veure un raig d'aigua de set fonts diferents podia curar de mal per tot l'any.

Als segles XVI i XVII, els vells manuals ens diuen que Andorra estava infestada de bruixes, incrementades pel pas dels hugonots. Consta l'ajusticiament que en feren els tribunals d'inspiració inquisitorial.

Les Festes Majors permetien un descans de les dures tasques agrícoles. A cada poble es ballen encara els

balls típics, abillats amb robes tradicionals. A Sant Julià es balla el senyorial ball de la Marratxa. Segons una tradició, dos balladors simbolitzant els Coprínceps d'Andorra treuen a ballar sis balladors representatius de les parròquies històriques de les Valls.

Les festes estan presidides pels gegants i nans, que a Andorra la Vella representen el mític Carlemany, alliberador del país de les hosts sarraïnes.

La tardor, quan el bestiar baixa de la muntanya és el temps de les fires. Era costum que s'hi venguessin castanyes que hom menjava per Tots-Sants, en venir els primers freds, a la vora del foc. Fer la castanyada amb panallets d'ametlla encara és tradicional a les llars andorranes.

Pere Canturri i Montanyà

ART

EL LLEGAT ARTÍSTIC

La situació geogràfica del territori andorrà i l'intercanvi de relacions socio-culturals són factors clau per entendre el seu desenvolupament històrico-artístic. Andorra ha estat un lloc de pas i de confluència d'intercanvis ja des de la prehistòria. El resultat d'aquests contactes, entre la població autòctona i les influències foranes, és un art funcional, al servei de nuclis de població reduïts, però amb estreta connexió amb els corrents artístics que es van esdevenir al llarg dels segles en el marc de l'Europa occidental.

Sempre que es parla de les manifestacions que al llarg de la història han anat configurant la nostra "cultura material", s'ha coincidit a remarcar amb especial èmfasi l'espai cronològic emmarcat pels segles IX-XIII. Aquest període històrico-artístic representa un moment d'intensa activitat històrica del territori andorrà, a causa de la subordinació al Bisbat i al Comtat d'Urgell d'una banda (segle IX-X), i de les lluites de sobirania d'una altra (segles XI-XIII). L'art d'aquest període traduirà aquesta mobilitat, amb una dedicació plena a la creativitat artística, la qual cosa ha permès que en l'actualitat representi el percentatge més elevat del nostre patrimoni.

Durant aquesta etapa artística, s'observa una evolució des del moment en què es concep com a estil fins que adquireix les formes ben determina-

des del ple romànic. Aquest estil, igual que a les contrades veïnes, participarà de les diferents onades d'influències estilístiques que banyen l'occident europeu. Així, es pot parlar d'influències italianes en els campanars de planta circular (Santa Coloma, Sant Vicenç d'Enclar), l'origen dels quals hem de cercar-lo en alguns *campanili*, i d'una ordenació exterior del mur mitjançant bandes llombardes i arcuacions cegues, pròpies del segle XII. També fan acte de presència les reminiscències bizantines en la pintura mural (Sant Esteve d'Andorra la Vella) i en la pintura sobre taula (Sant Romà de Vila). Les esglésies de dimensions reduïdes i de sòbria ornamentació, configurades en base als preceptes estètics d'art conceptual, abstracte i del tot espiritual, establerts universalment pel romànic, seran els representants d'aquest període de maduresa artística.

A l'interior conflueixen les figuracions pictòriques que elogien la divinitat, amb una rica gamma cromàtica —creació de mestres anònims, deixebles dels grans pintors medievals catalans— juntament amb una magnífica imatgeria, mobiliari i objectes litúrgics.

La funcionalitat i simplicitat que tradueixen aquestes construccions seran característiques que perduraran al llarg dels segles i sobrepasaran els límits del període medieval.

No manca la representació d'arquitectura civil —amb diferents punts situats als camins rals— i militar —amb dos màxims exponents: les ruïnes del Castell de Sant Vicenç d'Enclar i la torre de defensa de Sant Romà de les Bons.

A partir de la pau establerta pels *Pariatges* (1278-1288), un estancament general impregna la mentalitat andorrana; les noves tendències no afloraran amb llibertat a causa d'un permanent arcaisme en la tècnica i l'estil. L'art, que serà tancat i sense novetats pròpies, exaltarà i repetirà els exemples medievals. Aquest fet, ens permet parlar d'una "tradició gòtica" al segle XV, pel que fa als retaules, o d'un barroc molt ruralitzat i d'àmbit secundari. En arquitectura, la tradició medieval encara és més estricta, tant pel que fa als edificis de nova planta (Casa de la Vall, 1580, Sant Pere del Tarter, primera meitat del segle XVII), com a les múltiples ampliacions de què són objecte diversos edificis originàriament romànics (Sant Martí de la Cortinada, Santa Eulàlia d'Encamp, entre altres).

No manquen, però, excepcions rellevants, com el retaule de Sant Joan de Caselles, de mitjans del segle XVI, amb connexió directa amb el renaixement català, i de marcades influències germàniques i italianes.

No serà fins al segle XX, quan les transformacions a les quals se sotmetrà la societat andorrana condiciona-

ran un canvi de mentalitat que, progressivament, permetrà l'actualització cultural, anivellant-la respecte l'exterior.

L'esperit innovador es plasma en obres com la "Casa dels Russos" (1916) de l'arquitecte gaudinià Cèsar Martinell, on l'ús dels materials autòctons transforma visualment els trets generals del Modernisme català, però no conceptualment; o la "Casa la Cruz" dels anys 30, obra de l'arquitecte català i notable historiador de l'art Josep Puig i Cadafalch. A partir dels anys 30, s'observa un canvi notable en l'arquitectura tradicional. És el moment de l'edificació de grans hotels i balnearis (Hotel Valira i Carlemany —Escaldes— Hotel Rosaleda —Encamp—), que presenten una barreja d'influències franceses i catalanes pròpia de zones de frontera pirinenca, sempre, però, mantenint la constant integració al medi natural, proporcionada per la pedra local que seguirà bastint els murs d'aquesta nova arquitectura.

Ja els anys 70, Andorra esdevé un país amb una de les rendes per càpita més elevades d'Europa, fet que ha permès als "comitents" andorrans encarregar obres a personalitats rellevants del món de l'arquitectura. Aquest és el cas del nou Santuari de la Mare de Déu de Meritxell (1976), creació del català Ricard Bofill, inspirat a partir de les ruïnes cremades de l'antic santuari —situat en el mateix

indret-, on es barregen els elements més característics de tota la tradició arquitectònica andorrana i el medi natural del país: la pedra d'esquist, els arcs d'inspiració romànica, el blanc de la neu i el verd -que resultarà amb el pas del temps per l'alteració del coure.

A finals dels anys vuitanta, el grup d'arquitectes catalans Martorell-Bo-

higas-MacKay són els encarregats de dur a terme l'ampliació de l'església de Santa Eulàlia d'Encamp, on s'aconseguirà un notable contrast entre les formes arquitectòniques medievals i les darreres avantguardes. Durant aquesta dècada es veu néixer el primer "mur-cortina" combinat amb una plaça d'avantguarda que trenca amb els motlles establerts fins

aleshores, prescindint totalment de la pedra com a element decoratiu de la façana. Aquest edifici és el que alberga el Comú d'Encamp.

Cal esmentar que, en aquestes darreres dècades, diferents edificis públics i de l'administració (la Piscina dels Serradells, l'edifici Administratiu del Govern, el Palau de Gel de Canillo, etc.), particulars (Centre Júlia), o

parapúblics (edifici Prada Casadet), han contribuït a la metamorfosi arquitectònica, dins el context generalitzat que afavoreix la proliferació de construccions particulars amb escassa planificació urbanística.

Marta Planas i de la Maza

LLENGUA

EL CATALÀ A ANDORRA

La llengua oficial d'Andorra és el català, que coexisteix amb el francès i el castellà, de manera que als hotels, a les botigues, i la gent en general, o domina o entén, més o menys bé, les tres llengües.

Aquest coneixement ve determinat pels mitjans de comunicació (especialment la TV, amb dos canals espanyols, un canal català, i tres canals francesos) i el sistema escolar (escoles espanyoles, franceses i andorranes).

Hi ha una nova llengua que darrerament s'està introduint amb molta força; és el cas del portuguès. El nombre cada cop més alt de treballadors provinents de Portugal fa que aquesta quarta llengua tingui un pes considerable en alguns ambients molt determinats, en general de baix nivell social.

La situació teòrica del català és, doncs, molt diferent a la real.

Un altre factor que cal tenir en compte és la situació geogràfica d'Andorra, un lloc tancat entre muntanyes i que ha estat més o menys aïllat durant molts segles. Tenint en compte això podem dir que, fins fa 70 anys, les influències lingüístiques de fora han estat escasses; les relacions amb els veïns immediats eren sempre en català, que es parlava a banda i banda i amb molt poques variants.

A partir de començaments de segle, amb el desenvolupament accelerat dels mitjans de comunicació, la situació canvia de manera radical.

La carretera Andorra-La Seu s'obre el 1913, i la de Soldeu-El Pas el 1933. El nord es fa més francès i al sud, tot i que els autòctons parlen català, també hi ha molta gent establerta que parla castellà. Els contactes augmenten i amb ells, les influències contínues, tant econòmiques i culturals com lingüístiques.

El rebuig social al català a la part nord (tot allò que no és francès és *patois*) i la prohibició-persecució explícita del català al sud, comportaven

que Andorra tingués una situació privilegiada pel que fa a la llengua i que els andorrans es consideressin satisfets pel fet de parlar-la. Tot i això, no existia un equivalent a l'Acadèmia de la llengua i, com en qualsevol altre camp, sense unes normes fixes hi ha vacil·lacions en alguns termes.

El català és, però, una llengua molt unitària, que varia poc dins del domini en què es parla (Principat de Catalunya, País Valencià, Illes Balears, Principat d'Andorra) i l'Institut d'Estudis Catalans, juntament amb la Universitat de Barcelona, encara que amb pocs mitjans, feien aquesta feina.

És important que una llengua minoritària (onze milions de parlants) estigui cuidada i reconeguda tant pels seus parlants com pels altres parlants del món. De fet, a la vora de les grans llengües majoritàries (xinès, rus, anglès, castellà...) hi ha centenars de llengües minoritàries (el finès, el lituà, el noruec, el danès...) que han hagut de lluitar per no perdre la seva vitalitat.

La situació, pel que fa al català, en els darrers quinze anys s'ha modificat sensiblement, sobretot a Catalunya. S'ha establert la cooficialitat del català, juntament amb el castellà. Això, si bé segueix ajudant el castellà, ha proporcionat un impuls considerable per al català. Ha entrat a les escoles, a la universitat, a la premsa, a la TV, s'han creat assessoraments lingüístics, i departaments del govern especialitzats en aspectes puntuals de la llengua.

Andorra s'ha beneficiat de tots els estudis i les investigacions que s'han fet en el camp de la seva llengua, i dels nous mitjans tècnics per treballar-hi, però això també ha fet que, per altra banda, perdés una mica la seva personalitat.

A Andorra sempre s'ha parlat català occidental, de transició, pirinenc, amb modalitats fonètiques pròpies. Aquesta pronunciació típica corre el

risc de desaparèixer empenya per les circumstàncies: la majoria dels catalans que s'instal·len per treballar a Andorra definitivament parlen català oriental, que és el català estàndard, el que s'explica a les gramàtiques i el que se sent a la TV.

Aquest fenomen de canvi del català occidental autòcton al català oriental nouvingut, i sovint a una barreja d'ambdós, ve ajudat per una mal entesa autocorrecció que bandeja formes genuïnes per implantar-ne de forasteres i genera una certa inseguretat davant la llengua pròpia, que afavoreix les altres llengües, especialment el castellà, però també el francès.

Andorra actualment és un país d'economia gairebé absolutament terciària (comerç, turisme i serveis) i genera una gran quantitat de llocs de treball no (o poc) qualificats; això no afavoreix ni la integració ni l'estudi de la llengua pròpia del país.

És necessària una actitud decidida del govern perquè la llengua catalana, l'única oficial sobre el paper i l'única que serveix per parlar amb els sectors que depenen de l'administració no quedi com una romanalla, fora de l'ús real.

En aquest sentit, s'han creat tres eines molt importants: l'Escola Andorrana, la formació d'adults i el Servei d'Assessorament Lingüístic.

L'Escola Andorrana. Tradicionalment a Andorra hi ha hagut ensenyament espanyol (tot en castellà), ensenyament francès (tot en francès) i ensenyament congregacional: Col·legi Sant Ermengol i Institut Anna M. Janer (la majoria de classes en català).

A aquesta oferta s'hi ha afegit darrerament l'alternativa de l'Escola Andorrana. És un ensenyament plurilingüe, la llengua vehicular del qual és el català. Va començar amb els més petits i actualment ja està a l'edat de 10 anys; cada any s'hi afegeix un curs superior.

La formació d'adults, en dues versions: història i institucions del país, i

català (amb 5 nivells, 2 per no-catalanoparlants i 3 per catalanoparlants). Habitualment és nocturna, es fa a totes les parròquies d'Andorra i és gratuïta. Aquesta és una eina fonamental per ajudar els residents estrangers (tant els treballadors espanyols i portuguesos com els jubilats anglesos o els comerciants francesos) a integrar-se plenament a la vida quotidiana del país que han triat per viure. És un fet que cal reconèixer i que la formació d'adults intenta canviar: els estrangers que arriben a Andorra, tot i saber que el català és la llengua oficial (com posa als fulls de propaganda del país) aprenen, per funcionar en la seva vida diària, el castellà.

El Servei d'Assessorament Lingüístic que, a part de publicar llibres i material de suport en diverses matèries, assessora tota la població d'Andorra, i especialment el sector administratiu, sobre el català; promou campanyes, tramita queixes lingüístiques, i, en general, lluita perquè la llengua oficial s'escriu correctament i sigui reconeguda com a tal en tots els àmbits i, sobretot, perquè sigui una eina útil de comunicació entre tots els parlants d'Andorra.

No és una feina fàcil perquè, com hem dit al començament, les llengües majoritàries s'imposen i aquí aquest és el cas del castellà, amb una majoria de parlants, dues cadenes de televisió i ensenyament a tots els nivells.

Afortunadament, la gent es comença a adonar de com és d'important mantenir i vigilar la pròpia llengua i, mitjançant els serveis de l'administració que hem esmentat, la TV catalana i la propra TV andorrana, esperem que aquesta tendència s'inverteixi i el funcionament del català a Andorra tingui el nivell de desenvolupament normal d'una llengua en el seu país.

Rosabel Ganyet
Montserrat Badia

L'ESCOLA ANDORRANA

Andorra, amb una cultura i una llengua, el català, que li són pròpies, és un petit Estat tant en extensió com, malgrat la densitat motivada pel creixement econòmic d'aquests darrers anys, en població. Són característiques reeixides: la modernització dels mitjans i serveis, que incrementen el nivell de vida; i un poblament força jove, que proporciona un cens escolar, per al curs 1990/91, de 8.617 alumnes.

La ubicació d'Andorra, en plena serralada pirinenca, li ha desvellat la vocació turística i, amb ella, el comerç, l'obertura a altres cultures i llengües. Trobar-se entre uns països com són França, amb una ferma influència política i cultural, Espanya amb una forta presència humana, i Catalunya amb un ancestral testimoni cultural català, li ha estat beneficiós. Tradicionalment, aquests països han garantit, i encara satisfan, les necessitats educatives. Junt amb la pràctica del plurilingüisme, han afavorit l'apropament d'Andorra a Europa. Durant molt de temps, el Consell General i el govern han assegurat, amb encomiables programes de Formació Andorrana que acompanyen els plans d'estudis espanyol i francès, el coneixement de la cultura i la llengua del país.

Superar qualitativament aquesta situació pot fer-se a partir del disseny d'un sistema d'ensenyament propi, que s'elabori tenint present els esmentats trets de modernitat, personalitat cultural andorrana i estudi de les llengües vives com a elements relacionals

i d'accés a l'ensenyament superior. El curs 1982/83 s'inicià amb 38 nens i nenes de 3 anys d'edat: una experiència d'educació maternal que volia aprofundir en el fet diferencial andorrà, sobretot des del punt de vista lingüístic. Un balanç favorable constatat per l'activa participació dels pares, l'entusiasme del professorat i la triplicació de la matrícula feren que, l'any 1985, el govern canalitzés aquestes demandes i aprovés la continuïtat de l'Escola per a un ensenyament de sis cursos de durada.

L'any 1990, davant el constant increment de matrícula —són 627, els alumnes de l'Escola Andorrana— el govern aprovà l'estructuració d'una segona ensenyança, que s'iniciarà el curs 1991/92 i amb la qual es clourà el sistema educatiu andorrà pel que fa a l'ensenyament maternal i a l'obligatori. En diferents ocasions, el govern ha mostrat el seu interès en estructurar també tot l'ensenyament post-obligatori no universitari i tançar, així, una organització educativa per a Andorra que ha de conviure respectuosament amb els sistemes educatius dels països veïns on els seus alumnes s'hi integraran per realitzar els estudis superiors.

Actualment, el sistema educatiu andorrà té elaborat, i aviat serà posat en pràctica, el disseny curricular de tres etapes: *maternal*, que és opcional, i l'ensenyament obligatori, format per la *primera* i *segona ensenyança*.

En principi, el centre d'Escaldes-Engordany escolaritzarà alumnes de les tres etapes. Els centres de Sant Julià

de Lòria, la Massana i Encamp ofereixen els nivells de maternal i primera ensenyança.

L'*educació maternal* acull nens i nenes entre 3 i 6 anys en un únic cicle i els té distribuïts en dos grups a partir de la seva llengua materna: els grups català-francès i el català-castellà, distribució que perdura fins a la fi de la primera ensenyança.

En aquest nivell, el tractament que es dona als diferents àmbits d'aprenentatge va dirigit al fet que es pugui iniciar la següent etapa sense problemes de tipus afectiu, amb un bon grau d'adaptació al treball i al grup, i amb la possibilitat d'endinsar-se amb plaer en els posteriors aprenentatges. Els continguts educatius —els aspectes d'identitat, les formes de representació i l'entorn físic i social— s'estructuren a partir del moment evolutiu de l'infant.

La *primera ensenyança* escolaritza alumnes entre 6 i 12 anys. Aquesta etapa inicia l'ensenyament obligatori i està dividida en tres cicles de dos anys acadèmics. L'objectiu d'aquest nivell és aconseguir que els infants adquireixin una correcta imatge d'ells mateixos i una tècnica d'estudi que els permeti assegurar sense problemes l'art de la comunicació, la pràctica de la matemàtica i el coneixement del seu medi.

Les diferents àrees es treballen en català —llengua oficial— i també, segons el grup, en una segona llengua —castellà o francès—, que esdevé llengua vehicular de continguts d'aprenentatge. Una tercera llengua —castellà, francès o anglès—, treba-

llada oralment, s'introdueix a partir del segon cicle.

Els continguts educatius, amb una metodologia constructivista, s'agrupen de la forma següent: Ciències Socials, Ciència i Tecnologia, Matemàtica, Llengües, Educació Física, Plàstica i Música.

La *segona ensenyança* acull els joves de 12 a 16 anys. Aquesta etapa correspon a la segona fase de l'ensenyament obligatori i té una durada de 4 anys que s'estructura en dos cicles de dos cursos acadèmics. Malgrat la progressiva introducció d'elements d'opcionalitat en les àrees d'aprenentatge, aquesta etapa està concebuda com un tot de formació general. Metodològicament, és un aprofundiment del període anterior, i es dona l'oportunitat a l'alumne d'introduir-se en una quarta llengua.

El pla d'estudis s'organitza al voltant de les següents àrees comunes: llengües, matemàtica, ciències socials, ciències de la natura, educació física i esportiva, educació musical i educació artística, amb els objectius d'aconseguir un ús normalitzat dels diferents llenguatges i codis com a vehicles de comunicació i instruments d'aprenentatge; assimilar els elements de la cultura del nostre temps; incrementar la capacitat d'anàlisi i resolució de problemes reals i quotidians i, finalment, consolidar el bagatge necessari per a la formació ulterior post-obligatòria o simplement per entrar a la vida activa.

Ermengol Puig

CULTURA

LA CULTURA AVUI

La situació del panorama cultural a Andorra ha de ser considerada partint dels dos condicionants següents: d'una banda, l'intent de recuperació de la cultura tradicional del país i, de l'altra, les noves exigències sorgides de les aportacions culturals externes, inherents als importants fenòmens migratoris i turístics que el país ha anat suportant durant els darrers de-

cennis. Ambdós factors cal contemplar-los, inseparablement, al costat del particular creixement econòmic del Principat. A més, però, també caldrà tenir presents altres factors per poder entendre l'evolució dels darrers anys.

Durant la dècada dels 50, sorgiren certes inquietuds pel propi fet cultural que havien de cristal·litzar-se en la realització dels Cursos Internacionals

d'Andorra, els quals permeteren la presa de consciència de bona part de la població, pel que fa a la realitat cultural desconeguda o oblidada, i contribuïren a la sensibilització de la població jove que, en aquell moment, començava a cursar estudis a l'exterior i que, per tant, podien puar en la realitat cultural dels grans centres de l'estranger.

Després d'uns anys de prosperitat

econòmica, principalment a nivell comercial, al llarg de la dècada dels 60, és sobretot a partir de la dècada dels 70 quan el fet cultural arriba a cotes més satisfactòries. L'augment i la diversificació de la població, tant pel seu origen com pel nivell cultural, farà que les necessitats siguin cada vegada més importants i que la demanda cultural exigeixi una major atenció per part del poder polític.

Des de la constitució, l'any 1982, del primer govern andorrà com a institució separada del poder legislatiu, pot parlar-se d'una sistematització d'aquesta demanda. Alguns dels serveis que dependrien de la Conselleria de Cultura ja havien estat creats durant els anys 70, però cal dir que és al llarg de la dècada dels 80 quan s'organitzaren i desenvoluparen de forma important.

Avui, pot dir-se que pel que fa a la projecció de la cultura cal tenir present, a més de l'acció coordinada del Govern, el progressiu interès manifestat per les corporacions locals, essencialment els Comuns (ajuntaments). Darrerament, s'ha fet ben

palès l'esforç per part d'aquestes entitats públiques de bastir les necessàries infraestructures culturals. La construcció de biblioteques, sales d'exposicions, centres culturals amb sales polivalents, auditoris i museus, ha merescut l'assignació de dotacions pressupostàries importants. La iniciativa privada ha seguit tímidament aquesta evolució, no tan sols a nivell d'infraestructures sinó també a nivell comercial. Però, tot i les obertures d'algunes llibreries i galeries d'art, hom té la impressió que la cultura encara no és rendible. Quant a la iniciativa pública, dins el capítol d'estructures estables, cal citar la creació d'entitats com l'Institut d'Estudis Mu-

sicals, on poden cursar-se estudis musicals fins als cursos superiors, i l'Institut d'Estudis Andorrans, institució de recerca en el camp de les ciències socials i humanes.

Altres iniciatives que no podem oblidar, que mantenen una periodicitat regular i continuada, són les edicions dels festivals musicals: el Festival Internacional de Jazz d'Andorra, que té lloc durant la primera quinzena de juliol, i del qual ja s'ha arribat a la setena edició, i el Festival Internacional de Música Clàssica de la Vall d'Ordino, que compta amb nou edicions.

Cal esmentar també la celebració, el mes de setembre de 1991, del II Fes-

tival Internacional de Música i Dansa d'Andorra La Vella que ha inaugurat enguany el nou Auditori Nacional.

Cal parlar, d'altra banda, de la Universitat d'Estiu que, al llarg de set anys consecutius, ha tractat temes històrics i actuals de gran interès. Amb tot, caldrà sumar-hi encara la importància de les festes tradicionals i populars, així com tenir present el fet que se celebren importants cicles de concerts, conferències, exposicions, cursos de teatre i certàmens literaris per tenir una idea global de la vida cultural a l'Andorra dels nostres dies.

Francesc Rodríguez Rossa

COMUNICACIÓ

ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ A ANDORRA

Totes les enquestes coincideixen a afirmar que a Andorra es llegeix molt poc, en general, i menys encara quan es tracta de premsa genuïnament andorrana. Cal tenir en compte que el 60% de la població de les Valls és estrangera i, per tant, poc motivada per l'actualitat política andorrana. Un altre factor que incideix negativament en el baix índex de lectura és el poc temps que es dedica a l'esbarjo; cal tenir present que les botigues romanen obertes els diumenges i els dies de festa. Només tanquen portes per Nadal, Cap d'Any i el dia de la festa nacional, la Verge de Meritxell, el dia 8 de setembre.

Amb tot, tres setmanaris i un diari informen puntualment el ciutadà sobre la vida política, social i esportiva del país. Una oferta que, des del primer d'any, ha completat Ràdio Andorra, l'emissora nacional que emet en freqüència modulada i que no té res a veure amb la mítica Ràdio Andorra que tant va fer per a donar a conèixer el país a l'estranger.

La sortida al carrer del primer número del "Diari d'Andorra", el mes de maig de 1991, va significar el renaiement de la premsa diària genuïnament andorrana, que tenia ja el seu precedent en el diari "Poble Andorrà" que va començar a aparèixer el mes de desembre de 1974. Una aventura que va durar poc més de dos anys per convertir-se després en setmanari, el qual amb "Informacions" i "Correu Andorrà" forma el triumvirat de la premsa setmanal a Andorra. Però cal remuntar-se al gener de l'any 1919 per trobar la pri-

mera publicació originària de les Valls, que amb el títol "Valls d'Andorra" i amb un preu de 10 cèntims, informava el lector dels diversos esdeveniments del país. Des d'aquell moment fins ara, es comptabilitzen més de 30 publicacions, moltes amb una vida curta, i amb més d'un problema amb les autoritats del moment. El lector andorrà, fins ara, comprava bàsicament un diari cada dia: "El Mundo Deportivo" és el líder en vendes, seguit per "El Periódico", "La Vanguardia", "Sport" i "El País". Ara, des de l'aparició del "Diari d'Andorra", tots aquells que viuen la vida política del país han començat a doblar la seva inversió en premsa diària, que s'incrementa cada divendres amb l'adquisició d'un o de tots tres setmanaris del Principat. ¿Fins quan el lector estarà disposat a gastar 80 pessetes més cada dia? La viabilitat d'aquest quotidià depèn de la resposta a aquesta pregunta, a la qual també estan condicionats els treze periodistes que han estat contractats per l'empresa editora, que compta amb el suport de tota una sèrie d'accionistes que han materialitzat la seva fe en aquesta aventura amb un total de 36 milions de pessetes.

Fins fa poc més d'un any, els gabinets de premsa eren inexistents a Andorra. Cada professional de la informació havia d'espavillar-se pel seu compte per aconseguir notícies. La frase: "Mira, t'ho dic, però no diguis que t'ho he dit jo", és la divisa de tot aquell polític que té interès en difondre una notícia. La discreció i una gran dosi de mà esquerra són les armes a través de les quals l'informa-

dor aconsegueix les millors notícies. D'aquí ve que la premsa a Andorra estigui dominada per dones, amb les quals els polítics —en un 99% integrants del sexe masculí— se'ls fa més difícil d'enfadar-s'hi. Les condicions de l'exercici del periodisme a Andorra han millorat en els últims anys, però no cal retrocedir gaire per trobar polítics que afirmaven públicament: "Sense premsa, aniríem millor". També s'han donat casos recents, en què un sector dels parlamentaris pretenien ostentar el control deontològic dels mitjans de comunicació oficials, és a dir, la ràdio i les emissions esporàdiques de televisió. Cal destacar que la premsa no rep cap tipus de subvenció estatal i que es subvenciona únicament amb les aportacions publicitàries. Aquesta dependència econòmica actua sovint en perjudici de la llibertat d'expressió del periodista que es troba condicionat per la inversió publicitària d'un client determinat que, en un moment donat, pot ser objecte d'una notícia que el pot perjudicar i que automàticament es veu hipotecada. Això fa que sigui difícil parlar d'independència absoluta dels mitjans de comunicació d'Andorra, els quals a vegades han de dir mitges veritats o pecar per omissió.

Des de principis de 1991, Andorra va posar en marxa "Ràdio Andorra", una emissora en freqüència modulada, l'única que emet des del Principat des que es va decidir no renovar les concessions a les empreses concessionàries de l'antiga "Ràdio Andorra" i "Ràdio de les Valls" (Sud-Ràdio).

"Ràdio Andorra" emet exclusivament en català, una programació que combina les notícies, la música i l'entreteniment. Amb tot, després de sis mesos de funcionament, l'emissora té seriosos problemes de finançament, ja que la crisi política que actualment afecta Andorra priva l'aprovació del pressupost.

La segona part de la nova era en els mitjans de comunicació àudio-visuals andorrans és la posada en marxa d'una televisió. Després de diferents experiències esporàdiques amb motiu de festes majors o esdeveniments significatius es van fer, per les festes de Nadal, els primers 15 dies de Televisió Andorrana, que van repetir-se en ocasió dels IV Jocs dels Petits Estats d'Europa. En ambdós casos, les emissions només podien captar-se des del Principat i oferien una programació que començava a les dues de la tarda i acabava de matinada. La gran oferta televisiva que es planteja als habitants de les Valls —que poden sintonitzar tres cadenes franceses, dues espanyoles i una catalana (TV3), a més de les que es poden captar a través de les nombroses antenes parabòliques—, feia difícil de preveure un lloc per a les emissions andorranes. La resposta del públic va ser excel·lent, potser per la novetat de disposar d'una televisió "de casa", però el cas és que els índexs d'audiència van ser més que satisfactoris.

Maria Carme Grau Ribot

LA CUINA, ENTRE LA TRADICIÓ I LA MODERNITAT

Andorra proposa als seus visitants una oferta gastronòmica espectacular. S'han acabat els temps en què Andorra pal·liava amb la seva hospitalitat tradicional les seves deficiències en matèria culinària. "L'hospitalitat de les Valls —escriu l'excursionista francès L. Boucoiran, l'any 1854— és franca i cordial... El menjar és senzill i frugal".

L'escassa població dels països disposava de febles recursos econòmics i el confort del viatge que s'aventurava a les Valls era l'última de les seves preocupacions.

Durant molts anys, la màxima d'Antoni Fiter i Rosell, doctor en dret, "los camins dels ports no han de ser molt bons, ans bé fragosos i dolents, sols se puga transitar merament" (1748), era escrupolosament observada.

Els temps han canviat. Des del final de la segona guerra mundial, el país va comprendre que el seu futur era el turisme i les seves múltiples facetes. La decisió històrica d'obrir-se a l'exterior, gràcies a les carreteres Soldeu-Pas de la Casa (1889) i Andorra la Vella-La Seu d'Urgell (1913), havia estat el punt de partida d'un canvi radical. El turisme i la seva ràpida explosió anaven transformant el país de tal manera que tots els valors tradicionals, tant en el camp econòmic, com en el polític i social, havien d'adaptar-se o desaparèixer.

Avui, el procés evolutiu continua. No és estrany, en conseqüència, que la cuina andorrana no hagi escapat a unes transformacions paral·leles.

La gastronomia andorrana ha hagut d'adaptar-se a les exigències de la seva clientela exterior, cada dia més

nombrosa, i a les innovacions que el propi andorrà ha aportat dels seus nombrosos viatges arreu del món. La varietat és immensa. Tots els tipus de cuina hi són presents. A les tradicionals tasques, on es pot escollir entre una suggestiva varietat de tapes, s'afegeixen tota mena de pizzerries, restaurants hindús, xinesos o vietnamites i, fins i tot, l'inevitable McDonald's, signe inequívoc dels temps.

I de la cuina, què se n'ha fet? Davant d'aquesta allau d'aportacions i d'innovacions de fora, la cuina andorrana semblava un pi feble i deseparat que podia ser arrossegat irremissiblement. L'allau ha passat, el pi s'ha redreçat més fort que mai. La cuina andorrana s'afirma cada dia més i és ben present en els millors restaurants del país.

L'evolució és notable. Les receptes tradicionals, totes calòriques, basades en unes matèries primeres on predominava el porc i unes coccions on el greix dolç feia autoritat, s'han alleugerit considerablement. Els productes de la muntanya continuen sent emprats amb prioritat, però les porcions s'han reduït, la cocció ha canviat i la presentació revesteix un caire menys austèr. A més, la millora indiscutible de les comunicacions ha permès a la nova cuina d'Andorra d'estendre els seus tentacles fins a les regions més llunyanes, d'una banda i altra del Pirineu, per anar a cercar les receptes més atrevides, els productes més exòtics i compondre, amb una imaginació ben pròpia, un nou ventall de possibilitats.

Aquestes dues expressions de la cuina, la clàssica —revisada i corregida— i la moderna, més atrevida, conviuen

en una perfecta harmonia. Fins i tot, alguns restaurants les proposen a la carta conjuntament, sense que això provoqui la més mínima estranyesa. Alguns plats nous són el resultat de la felicitat combinació entre productes autòctons com la trumfa, les cols, els bolets o els fruits silvestres, amb productes llunyans com el peix de mar o el marisc.

En els països de muntanya i, concretament, en el nostre Pirineu, s'ha observat un fenomen molt curiós pel que fa a la transmissió dels costums i les receptes culinàries. L'intercanvi de missatges es feia més fàcilment d'una vall a l'altra entre persones de la mateixa condició i que vivien sensiblement a la mateixa altitud, que no pas seguint el curs del riu on, com més es baixava, més rics eren els propietaris i més infranquejable l'esglai social. La comunicació es feia, doncs, transversalment i en comptades vegades de forma longitudinal. Les receptes tradicionals de la cuina andorrana són el fruit d'un intercanvi secular entre les nostres valls i les comarques catalanes del Pallars Sobirà, d'una part, i l'Alta Cerdanya de l'altra. Les relacions entre el Pallars Jussà, l'Alt Urgell i la Baixa Cerdanya han vingut molt més tard. Tot això per dir que el que anomenem la cuina tradicional andorrana no és altra cosa que el resultat d'un llarg diàleg entre aquestes contrades pirinenques.

Els nostàlgics dels plats de sempre trobaran amb satisfacció en determinats restaurants plats gairebé tots recopilats, per la gran cuinera andorrana Maria Montanyà, en el llibre *La cuina de casa meua* i que tenen noms

evocadors com el palpís, l'escudella i carn d'olla, el trinxat de col amb rosca, el freginat, l'escudella de congre, el bacallà amb xamfaina... De la mateixa manera, els nous gastrònoms, que tenen a la vegada inquietuds de paladar i d'estètica corporal, podran satisfer les seves exigències en un ampli ventall de restaurants, alguns dels quals figuren en situació privilegiada en les més destacades guies gastronòmiques.

Amb tot, la cuina andorrana ha hagut de pagar el seu tribut a la modernitat: fins fa encara pocs anys, els productes de la tradicional matança del porc —tota una festa— eren presents a totes les cases. Avui, la transformació social i de l'habitaclle han fet que aquests productes s'hagin vist relegats a un segon terme i la tradició es vagi perdent paulatinament. No tots els joves andorrans saben què és la donja, la bringuera, el bull (diverses varietats de farciment de carn grassa dins un budell de porc) o el biscor (cor de porc farcit) i tot just saben quin aspecte té una llangonissa.

L'evolució d'Andorra vers el futur no s'atura. L'economia pren noves dimensions a les portes de la gran Europa del 93, en la qual Andorra també té posades les seves esperances. El desenclavament necessari del Principat ha començat ja a donar els seus primers passos amb la posada en marxa de l'acord amb la CEE que li obre les portes dels mercats europeus on, a poc a poc, els productes andorrans s'hi han de fer el seu racó. I, per què no, començant per la cuina?

Jordi Marquet

ESPORTS

ANDORRA, PAÍS ESPORTIU

Andorra, "el País dels Pirineus", conegut principalment pel turisme, és també un país de gran vocació esportiva. Algunes entitats esportives es van crear ja fa més de 50 anys, la qual

cosa vol dir que els andorrans ja fa molt de temps que practiquen i s'interessen per l'esport.

El dia 30 d'abril de 1971 es va crear el Comitè Olímpic Andorrà, en ésser aprovats els seus estatus pel Consell

General, i el 14 de maig de 1975 va ésser admès pel Comitè Olímpic Internacional. A Innsbruck, l'any 1976, van desfilar per primera vegada atletes andorrans en uns Jocs Olímpics.

Actualment, a Andorra existeixen més de 20 Federacions i uns 80 clubs que permeten a un gran nombre d'esportistes practicar més de 30 disciplines diferents. Totes aquestes entitats desenvolupen diversos sectors

de l'esport: l'esport base, de formació i l'escolar, que són sens dubte els més importants per al futur esportiu del país, l'esport de lleure per a totes aquelles persones que tot aprofitant la natura, les muntanyes, i tot el que ofereix aquest petit Principat, volen mantenir-se en forma, i també, és clar, l'esport de competició. En aquest sentit, els equips professionals de bàsquet, de futbol i de voleibol participen en els corresponents campionats a Espanya.

És important remarcar l'esforç que estan realitzant les entitats, no solament a nivell de la formació esportiva del país, sinó també perquè Andorra ha assolit un important reconeixement internacional a través de l'esport. Així ho hem pogut comprovar durant la celebració dels IV Jocs dels Petits Estats d'Europa, que se celebraren del 21 al 26 de maig de 1991, amb la participació d'atletes de vuit països: Islàndia, Liechtenstein, Luxembour, Malta, Mònaco, San

Marino, Xipre i Andorra. L'alt nivell esportiu assolit en les vuit disciplines —atletisme, bàsquet, ciclisme, judo, natació, tennis, tir i voleibol—, la bona organització, unes magnífiques instal·lacions esportives, i la presència de les màximes autoritats polítiques i esportives han fet que aquests jocs esdevinguessin els millors de la seva curta història. Els propers se celebraran a Malta l'any 1993.

En el món Olímpic, cal destacar la importància de la celebració dels Jocs Olímpics a Barcelona l'any 1992. La proximitat amb Catalunya i la celebració al Canal del Segre, a la Seu d'Urgell, de les proves de piragüisme en aigües braves faran que Andorra visqui de molt a prop aquest esdeveniment. Així mateix, els Jocs Olímpics d'hivern que se celebraran a Albertville, l'any 1992, i la candidatura de Jaca, per a l'organització dels Jocs Olímpics d'hivern de l'any 2002, donaran un nou impuls a l'esquí en general.

Avui, Andorra disposa d'una infraestructura esportiva impressionant. Les últimes realitzacions són el Camp de Tir de La Rabassa (un dels millors del món), en el qual es pot practicar tot tipus de modalitat de tir, el complex de Tennis cobert de l'Aldosa, i la Piscina Olímpica dels Serradells. El país disposa també de quatre polisportius coberts per a la pràctica de tot tipus d'esports com ara bàsquet, futbol sala, voleibol, judo, karate, taekwondo i gimnàstica. Diverses piscines de 25 metres, una pista d'atletisme, nombrosos terrenys per a la pràctica del futbol i del rugbi, i el Palau de Gel a Canillo completen aquesta infraestructura.

Aquest ventall d'instal·lacions fan possible l'organització de diferents competicions nacionals o internacionals. Durant aquest any 1991, a més dels IV Jocs dels Petits Estats Europeus, se celebrarà el Campionat del Món de Recorregut de Caça, així com el Campionat del Món de Petan-

ca. Per a l'any 1992, està previst organitzar el Campionat del Món del grup B d'hoquei.

L'alçada, el clima i la infraestructura esportiva fan que Andorra sigui un lloc idoni per a la preparació física i esportiva dels atletes. Seleccions nacionals com la selecció espanyola de bàsquet, de Waterpolo, d'hoquei o de natació, així com equips tan importants com el Futbol Club Barcelona, o el Club Esportiu Saragossa, realitzen regularment estades esportives en aquest petit Principat. Durant el mes de juny se celebrà la I Lliga d'Estiu de Bàsquet amb la participació dels equips del Futbol Club Barcelona, IFA Granollers, CAI Saragossa, i el POP'84 d'Split (Campioni d'Europa 1991).

Com es pot comprovar, el Principat d'Andorra és més que un país turístic, és també el país de la preparació esportiva.

Sergi Nadal Gabas

ANDORRA S'HA CONVERTIT EN UN PAÍS TURÍSTIC